

Dr n. hum. Elżbieta Napora
Instytut Filozofii, Socjologii i Psychologii
Zakład Psychologii
Akademia im. J. Długosza w Częstochowie

Wspomaganie poznawania siebie na przykładzie badań dzieci

Prezentacja dotyczy związku pomiędzy oddziaływaniem
środków przekazu na odbiór siebie
oraz jakość relacji z rówieśnikami

Autor projektu

Dr n. hum. Elżbieta Napora, adiunkt w Instytucie Filozofii, Socjologii i Psychologii Akademii im. Jana Długosza w Częstochowie . Prowadzi badania i zajęcia z psychologii, którą ukończyła na KUL-u. Pracę magisterską przygotowała pod kierunkiem ks. dr R. Pomianowskiego, moralisty, eksperta w dziedzinie psychologii wychowawczej w kontekście etyki chrześcijańskiej (Strukturalna Analiza Społecznych Zachowań L.S. Benjamin).

Jest autorką i współredaktorem ponad 100 tekstów i prac empirycznych, opublikowanych w Polsce i za granicą, m.in. w *Polish Journal of Applied Psychology*, *Studia Psychologica*, *Polskie Forum Psychologiczne*, *Psychologia Rozwojowa*, *Pedagogicka Orientace*, *Kultura i Edukacja*, *Psychologia w Szkole*, *Psychologia Wychowawcza*, *Czasopismo Psychologiczne*, *Studia nad Rodziną*.

Jest recenzentem ad hoc artykułów w czasopismach: *Psychologia Wychowawcza*, *Studia z Psychologii w KUL*, *Pedagogika*, *Fides et Ratio*, od 2013 roku stałym recenzentem *Problemy Opiekuńczo-Wychowawcze*. Jest czynnym członkiem Częstochowskiego Towarzystwa Naukowego, członkiem współpracującym Towarzystwa Naukowego KUL.

Cyberprzestrzeń

W literaturze poświęconej zagadnieniu są opracowania dotyczące negatywnego oddziaływania cyberprzestrzeni na psychikę jego użytkowników (Kraut 1998). Wyniki badań wskazują, że wśród osób, które używają Internetu zmniejsza się zaangażowanie w kontakty z rodziną i bliskimi znajomymi oraz satysfakcja związana z bezpośrednim uczestnictwem w kontaktach społecznych. Również, częste kontakty przy użyciu sieci indukują poczucie wyobcowania oraz wywołują liczne stany depresyjne.

Badania psychologów dowodzą, że tworzenie własnego obrazu w Internecie może być polem treningowym do poznawania własnej osobowości i miejscem do testowania ról społecznych. Można także odgrywać różne role i zachowywać się w sposób zupełnie odmienny (Parzuchowski, 2003).

Odwrażliwienie

TV – korzystanie wzbudza u dziecka silne emocje, które szybko następując po sobie prowadzą do tego, iż żadne nie są przeżyte i w rezultacie powodują tylko poczucie pobudzenia (Braun – Gałkowska, 1995).

Co więcej, może to powodować towarzyszące procesy odwrażliwienia emocjonalnego i poznawczego, prowadzące do przejawów subkultury przemocy, kiedy jednostka wysoki poziom agresji traktuje jako normę.

Odwrażliwienie emocjonalne sprowadza się do redukcji reakcji emocjonalnej na agresję i przemoc. Poznawcze, do koncepcji, że im częściej jednostka wystawiana jest na agresję tym bardziej agresja jest rozpatrywana jako norma i możliwa do przyjęcia jako norma funkcjonowania w otoczeniu (Rostowski, 2003).

Założenie badań

Dostępność do środków szeroko pojętych (Internet, programy TV) tak bardzo absorbują dziecko, że nie znajduje czasu na inną aktywność społeczną i na kontakt z rówieśnikami.

- założono, że dzieci spędzające dużo czasu na korzystaniu z Internetu i TV mają zniekształcony obraz siebie a cechy opisujące są częściej negatywne. Wokół siebie dostrzegają więcej agresji, mniej przyjaznych relacji z innymi przez co inicjują mniejszą ilość kontaktów, a otaczającą rzeczywistość dostrzegają jako zagrażającą i budzącą lęk.

Obraz siebie

Obraz siebie jest zespołem cech powstałych drogą uczenia się i jest czynnikiem stabilizującym zachowanie, rodzajem mapy działania człowieka (za Siek, 1983).

Wyróżniamy w nim potrzeby psychiczne, postawy, uzdolnienia, temperament, właściwości ciała, wartości.

Problemy badawcze

- 1) Czy występują różnice bądź podobieństwa w doborze cech opisujących obraz siebie między badanymi dziećmi, jeśli tak, na korzyść której grupy?
- 2) Jak charakteryzują swoje relacje z innymi, dzieci spędzające dużo czasu na oglądaniu TV i korzystające z Internetu, gier komputerowych, w porównaniu z dziećmi z grupy kontrolnej?
- 3) Czy czas spędzony na korzystaniu z powyższych środków przez dzieci ma wpływ na rodzaj dobieranych cech obrazu siebie i jakość relacji z innymi?

Metody zastosowane w badaniach

1) graficzna technika projekcyjna

- Graficzną technikę projekcyjną psycholodzy wykorzystują m.in.: w celu:
  1. uzyskania wglądu w wew. konflikty, lęki, sposób spostrzegania siebie i innych,
  2. uzewnętrznienia swoich niepokojów, trosk i pragnień,
  3. określenia charakteru interakcji z członkami rodziny.
- Rysunek jest sposobem wyrażenia problemów dziecka doświadczanych w domu, przeżywanych stanów wewnętrznych i pragnień, wzruszeń, motywów działania, nieuświadomianych napięć, wywierających wpływ na funkcjonowanie jednostki.
- Pomaga generować hipotezy w celu poszukiwania przyczyn trudności i zaburzeń zachowania jednostki.

Wykorzystywanie technik projekcyjnych w praktyce psychologicznej

Techniki projekcyjne	Procent psychologów stosujących daną technikę <u>przynajmniej czasami</u>
Test Rysunku Rodziny	92%
Test Dom – Drzewo – Człowiek	62%
Rysunek Człowieka	62%
Test Drzewa	54%

za: Słysz, A. (2006). Rysunek jako technika diagnostyczno-terapeutyczna. W: Ł. Kaczmarek, A. Słysz, E. Soroko (red.), *Od systemu terapeutycznego do interwencji* (s.91-104). Poznań: Wyd. Naukowe UAM.

Graficzna technika projekcyjna w diagnostyce

Pionierem badań nad rysunkami i innymi wytworami dziecka w polskiej psychologii był **Stefan Szuman**, a jego prace na ten temat stworzyły podstawy dla dalszego rozwoju podejść i analizy rysunków. W początkach naszego stulecia znani przedstawiciele tej formy diagnozy,

proponowali wykorzystanie rysunku jako narzędzia do badania rozwoju intelektualnego (Burt, Gooudenough, za: Popek, 1978). W Polsce np. B. Hornowski (1982).

Graficzna technika projekcyjna w praktyce klinicznej

Wyniki sondażu przeprowadzonego na ten temat w 1995 roku przez Amerykańskie Towarzystwo Psychologiczne wskazują, iż 80% klinicystów stosuje Rysunek Postaci Ludzkiej przynajmniej czasami (Lilienfeld, Wood, Garb, 2001; Watkins, Campbell, Nieberding, Hallmark, 1995, za: Stemplewska-Żakowicz, 2004). Rysunek, jako badawcza metoda projekcyjna, jest stosowany przede wszystkim w pracy z dziećmi (Słysz, 2006), w celu uzyskania wglądu w wewnętrzne konflikty dziecka, jego obawy, sposób spostrzegania siebie i innych, charakter interakcji z członkami rodziny (Braun-Gałkowska, 1991; Kozłowska, 1996; Napora, 2001).

Magda, lat 10

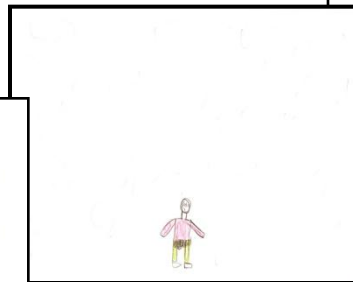
Przykładowe instrukcje graficznych technik projekcyjnych

H. Porot (za: Wallon, Cambier, Engelhart, 1993) był pierwszym, który dał dziecku polecenie *Narysuj swoją rodzinę*. W międzyczasie autorzy dopracowali inne polecenia: *Narysuj swoją rodzinę pod postaciami zwierząt*, *Osobę w deszczu*, *Narysuj płot*, *Ja wśród innych*, *Narysuj postać człowieka*, *Rysunek drzewa*.

Albert, lat 9

Kamil, lat 10

Zuzia, lat 10

Aneta, lat 9

2) Test przymiotnikowy ACL (The Adjective Check list Manual)

M.in. (10) ambitny,
(17) stanowczy, (28)
uważny, (31) radosny,
(40) zarozumiały, (53)
ciekawy, (51)
tchórzliwy, (55) śmiały,
(60) niezawodny, (109)
zawzięty, (159)
hałaśliwy, (222)
poważny, (257)
podejrzliwy.

- Składa się z 300 przymiotników służących do opisu siebie. Gough i Heilbrun przyjęli założenie, że ludzie którzy wybierają jako charakterystykę dla siebie różne konstelacje przymiotników, posiadają różne właściwości obrazu siebie i ujawniają w swoim zachowaniu odmienne cechy i sposoby reagowania (Siek, 1983).

Badani

- Próba. Badania prowadzono na grupie 170 dzieci w wieku 9-12 lat. Chłopców było 95 (55,9%), dziewczynek - 75 (44,1%). Pochodzili prawie w równej proporcji, ze wsi jak i z miasta subregionu częstochowskiego, na górnym Śląsku.
- Kryterium doboru. Czas spędzony na korzystaniu z Internetu, gier komputerowych, TV w ciągu dnia.
- Metoda. Graficzna technika projekcyjna *Ja wśród innych* oraz Test Przymiotnikowy ACL *Jaki jestem*.

Wyniki

Dzieci KoTV istotnie częściej opisują siebie cechami udzielanego wsparcia innym: pracowity, pomocny, cierpliwy.

Dzieci nKoTV znacząco częściej podkreślają u siebie cechy: gadatliwy oraz cechy aspołeczne: leniwy, bałaganiarski.

Cechy dobierane	Dzieci KoTV	Dzieci nKoTV	Wartość chi2	p. i. df=1
Kontakty:				
lubiany	70,0	82,2	1,53	n.i.
miły	63,3	75,6	1,29	n.i.
Wsparcie in:				
pracowity	73,3	84,4	4,12	.02
pomocny	70,0	89,9	4,23	.02
cierpliwy	36,7	55,6	2,57	tn.05
Zmienny:				
ruchliwy	60,0	84,4	2,04	n.i.
gadatliwy	70,0	40,0	6,49	.01
Cechy negat.				
leniwy	33,3	12,3	5,55	.02
Cechy aspoł.				
agresywny	06,7	13,3	0,8	n.i.
niegrzecz.	13,3	11,7	0,03	n.i.
bałaganiarski	50,0	28,9	3,42	.05

Wyniki

Dzieci KoTV częściej eksponują siebie przy jednoczesnym, znaczącym lekceważeniu siebie. Na rysunkach zaznaczają agresję, a treści wywołują wrażenie przygnębienia.

Dzieci nKoTV znacząco częściej nie zaznaczają agresji, a treść rysunku dzięki obecności dodanych elementów i jaśniejszych kolorów wywołuje radość.

Wskaźniki rysunku <i>„Ja wśród innych”</i>	Dzieci KoTV	Dzieci nKoTV	Wartość chi ²	p. i. df=1
Autor:				
w ob. innych	96,7	95,6	0,16	n.i.
nieobecny	03,3	04,4	0,05	n.i.
Wartościowanie:				
waloryzacja	63,3	55,6	0,19	n.i.
dewaloryzacja	36,7	44,4	2,36	ten .05
Relacje:				
bliskość	46,7	62,2	1,76	n.i.
odległość	53,3	37,8	1,76	n.i.
Agresja na rys.				
obecna	40,0	15,6	5,68	.02
brak	60,8	84,4	5,67	.02
Rysunek:				
smutny	73,3	44,4	6,09	.02
radosny	26,7	55,6	6,07	.02

Portret dziecka spędzającego wiele czasu przed KoTV

- ▶ W świetle wyników badań empirycznych, dzieci z grupy opisowej częściej mają wyższą potrzebę ekspresji siebie, przy jednoczesnym posiadaniu wielu cech negatywnych, jak: niechęć do pracy i opieszałość.
- ▶ Częściej jawią się jako posiadający w sobie wyższy poziom agresji a przedstawione relacje z innymi, oparte są na chęci dominowania.

Portret dziecka w grupie kontrolnej (nKoTV)

- Samoopisy dzieci nasycone są cechami z obszaru społeczno - emocjonalnego, takimi jak: chętny do niesienia pomocy a przy tym, wytrwale i ze spokojem znoszący przeciwności. Treść rysunków jest radośniejsza a otaczającą rzeczywistość odbierają jako przyjazną. Wokół siebie dostrzegają innych w bliskich relacjach, nie ma w niej przemocy ani brutalności.

Dyskusja

- Dziecko powtarza zachowania dorosłego, ucząc się najpierw wyrazów twarzy, potem gestów i ruchów. W ten sposób wchodzi w interakcję z opiekunami. I w naturalny dla siebie sposób, uczy się poprzez upodobnianie się do modelu (Bandura: wpływ procesu zwanego **modelowaniem**).
- **Stąd, uczenie się agresywnego sposobu zachowania, z przekazów w mediach.**

- TV dostarczając agresywnych wzorców zachowania, daje dziecku gotową odpowiedź, jak reagować w sytuacjach frustrujących, a ono powtarza zachowując się agresywnie. Dziecko, mając tak często kontakt z agresją, nabywa znieczulenia na ból innych (odwrażliwienie), co w przyszłości może mieć negatywne skutki w jego rozwoju społecznym.
- Efekty uczenia się stanowią wewnętrzny potencjał jednostki, który może być wykorzystany przez dziecko jako dorosłego, w przyszłości.

Dla nauczycieli i wychowawców

- Rysunek o skodyfikowanej instrukcji, jest wiarygodną techniką ukierunkowującą poszukiwania przyczyn trudności wychowawczych i niepowodzeń szkolnych,
- może być uprzywilejowanym środkiem nawiązywania pierwszego kontaktu z „trudnym” dzieckiem,
- wymaga jednak zachowania daleko idącej ostrożności, intuicji i taktu w formułowaniu hipotez,
- jest techniką projekcyjną wymagającą znajomości psychoanalizy.

Wskazówki dla praktyki pedagogicznej

- ▶ *potrzeba bezwarunkowej akceptacji* – przejawiająca się w uznawaniu dziecka takim jakim jest naprawdę, z jego trudnymi pytaniami; mocnymi i słabymi stronami funkcjonowania wobec siebie i innych.
- ▶ *potrzebę bezpieczeństwa i zaufania* - rodząca u dziecka otwartość na innych i swoje problemy
- ▶ *potrzebę aktywności* - stwarzająca dziecku możliwość nauczenia się samodzielności, inicjatywy, brania odpowiedzialności za swoje decyzje i czyny

Wybrane tytuły

- Hornowski, B. (1982). *Badania nad rozwojem psychicznym dzieci*. Wrocław: Zakład Narodowy Ossolińskich.
- Napora, E. (2006). Droga na skróty. Oddziaływanie telewizji na obraz siebie w badaniach dziecka wiejskiego. *Niebieska Linia*, 1(42),17-20.
- Napora, E. (2006). *Z kompasem czy bez. Płciowość dorastających córek wychowywanych przez samotnych rodziców*. Częstochowa: Wyd. AJD.
- Napora, E. (2005). Dziecko w świecie edukacji medialnej, (w:) K. Rędziński, I. Wagner (red.), *Edukacja – różnica i tożsamość* (s.183-193). Częstochowa: Wyd. AJD.
- Napora, E. (2003). Samotne matki a tożsamość płciowa badanych chłopców, (w:) G. Poraj, J. Rostowski (red.), *Zagrożenia życia rodzinnego* (s.51-60). Łódź: Wyd. UŁ.
- Popek, S. (1978). *Analiza psychologiczna twórczości plastycznej dzieci i młodzieży*. Warszawa: WSiP.
- Rembowski, J. (1986). *Metoda projekcyjna w psychologii dzieci i młodzieży*. Warszawa: PWN.
- Siek, S. (1983). *Wybrane metody badania osobowości*. Warszawa: ATK.
- Wallon, P., Cambier, A., Engelhart, D. (1993). *Rysunek dziecka*. Warszawa:

Dziękuję za uwagę
e.napora@ajd.czyst.pl